

Verksamhets- och resultatplan 2022

Antagen av styrelsen den 16/12 2021

Diarienummer 2021-20-1

Innehåll

Inledning	3
Uppdrag.....	3
Organisation	4
Ledning och styrning.....	5
Budget/Ekonomi	6
Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet 2022	7
Miljö.....	10
Social- och hälsovård	15
Livsmedel.....	20
Alkohol.....	22
Tobak.....	25
Hälsoskydd och konsumentlagstiftning	27
Veterinärverksamhet	29
ÅMHHM Laboratoriet	33

Inledning

Verksamhetsplanen är framtagen i samarbete med myndighetens medarbetare och beskriver ÅMHHM:s huvudsakliga uppdrag och målsättningar för 2022. Planen antas av myndighetens styrelse.

ÅMHHM är en central kunskapsorganisation med kunden i fokus inom miljö- och hälsoskyddsområdet. Genom lagstadgad prövning och tillsyn samt rådgivning och information förebygger ÅMHHM skador på miljön och skyddar människor från hälsofaror. Konkurrensförhållanden utjämnas genom att likvärdiga krav ställs på alla verksamhetsutövare. Knutet till myndighetens verksamhet finns även ett laboratorium som utför ackrediterade laboratorietjänster inom livsmedel, miljö och djursjukdomar.

Vidare ansvarar ÅMHHM för tillsyn av privat och offentlig socialvård och hälsovård. ÅMHHM tillhandahåller också veterinärvård för alla djurslag dygnet runt.

Myndighetens expertkunnande inom flera områden efterfrågas kontinuerligt i olika sammanhang där vi förväntas delta som sakkunniga.

Landskapsregeringen har de senaste åren gått in för ett mer långsiktigt hållbarhetstänkande och ÅMHHM fyller en viktig funktion i det arbetet. För att tydliggöra hur ÅMHHM:s proaktiva insatser med relativt sett små medel förebygger stora kostnader på lång sikt har vi valt att i verksamhetsplanen även ge exempel på de långsiktiga vinsterna som ÅMHHM:s lagstadgade arbete bidrar till.

Uppdrag

Myndighetens uppdrag har fastställts i Landskapslagen (2007:115) om Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet. ÅMHHM:s arbete kan indelas i 22 övergripande verksamhetsområden varav ca 138 delområden med egen lagstiftning. Uppdraget omfattar uppgifter som i riket sköts av alltifrån kommunen till statliga centrala ämbetsverk såsom Regionförvaltningsverken, Livsmedelsverket, Tillstånds- och tillsynsverket för social- och hälsovården (Valvira), Säkerhets- och kemikalieverket (Tukes) m.fl.

Arbetet styrs utifrån EU-lagstiftning, rikslagstiftning samt landskapslagstiftning och består av tillståndsprövning, tillsyn, klagomålshantering samt informationsspridning. ÅMHHM har i uppgift att granska och behandla inkomna ärenden utifrån gällande lagstiftning.

ÅMHHM svarar utöver detta för att veterinärvård och laboratorietjänster tillhandahålls i landskapet.

Organisation

ÅMHHM leds av en styrelse och närmast under denna en myndighetschef. Styrelsen är tillsatt av landskapsregeringen och består av sju medlemmar från olika politiska organisationer. Myndighetschefen är föredragande inför styrelsen.

Miljötillstånd och ärenden av allmän eller principiell natur avgörs av en prövningsnämnd bestående av fem sakkunniga ledamöter inom juridik, ekonomi, hälsoskydd, biologi, teknik och näringsliv.

ÅMHHM:s organisation är indelad i fyra sektioner. Sektion 1 och 2 leds av en sektionschef som representerar dessa grupper i ÅMHHM:s ledningsgrupp och sektion 3 leds av myndighetschefen. Sektion 4, ÅMHHM Laboratoriet, leds av laboratoriechefen som även har eget budgetansvar samt visst personalansvar och ingår i ledningsgruppen.

Sektion 1-3 benämns som miljö- och hälsoskydds enheten och är lokaliserade på Norragatan 17.

Sektion 1

Tillsyn och prövning enligt miljöskyddslagen, vattenlagen, avfallslagen samt hälsoskyddslagen.

Sektion 2

Tillsyn och prövning enligt livsmedelslagen, alkohollagen, tobakslagen, hälsoskyddslagen, djursjukdomslagen samt djurskyddslagen. Ansvarar även för att upprätthålla veterinärverksamhet (24/h per dygn).

Sektion 3

Tillsyn över den offentliga hälso- och sjukvården samt tillsyn och prövning över privat och offentlig socialvård. Även uppgifter enligt tobakslagen samt konsument säkerhet finns inom sektionen. Myndighetens administrativa resurser samt juridiska stöd finns även samlat här.

Sektion 4 ÅMHHM Laboratoriet

På uppdrag av Ålands landskapsregerings miljöbyrå utförs provtagning och analys enligt det vattenövervakningsprogram som utformats baserat på EU:s vattendirektiv.

Laboratoriet utför därutöver fysikalisk-kemiska, biologiska och mikrobiologiska analyser av livsmedel, vatten, miljö, jord, produktionsmiljö och djursjukdomar åt myndigheter, företag och privatpersoner.

Ledning och styrning

Myndighetschef

För att leda och utveckla myndigheten närmast under styrelsen finns en myndighetschef som utses av ÅMHHM:s styrelse.

Frågor i den löpande verksamheten kring organisation, resursfördelning och aktuella uppdrag avgörs av myndighetschefen i samråd med ledningsgruppen. Myndighetschefen avgör även de ärenden som ankommer på myndigheten och som inte ska avgöras av styrelsen, prövningsnämnden eller har delegerats till annan tjänsteman att avgöra.

Myndighetschefen har budgetansvar för budgetmoment 84810 samt det övergripande ansvaret för hela myndighetens budget.

Laboratoriechef

Laboratoriechefen leder laboratoriets verksamhet och utvecklar verksamheten i samråd med myndighetschefen. Laboratoriechefen lämnar förslag till verksamhets- och resultatplan samt verksamhetsberättelse till myndighetschef.

Laboratoriechefen har budgetansvar för budgetmoment 84820 och fattar beslut om anskaffningar och ingående av avtal som endast berör laboratoriets budget och verksamhet. Laboratoriechefen tar årligen fram budgetförslag för laboratoriet i samråd med myndighetschefen.

Sektionschef

För myndighetens tillsyns- och prövningsverksamhet samt veterinärvården finns två sektionschefer. Sektionschefen leder och fördelar arbetet inom sin sektion i samråd med myndighetschefen.

Sektionschefen fattar beslut på föredragning av tjänsteman inom respektive sektions förvaltningsområden förutom de ärenden som delegerats direkt till enskild tjänsteman att avgöra.

Ledningsgrupp

Ledningsgruppen består av myndighetschef, laboratoriechef, sektionschefer och myndighetsjurist. Ordförande är myndighetschefen. Ledningsgruppen behandlar frågor som rör myndighetens ledning och utveckling, resurser, utvärderar verksamheten samt planerar aktuella uppdrag. Ledningsgruppens diskussioner och slutsatser utgör underlag för myndighetschefens beslut. Gruppen sammanträder varannan vecka eller oftare vid behov. Samtliga medarbetare har möjlighet att anmäla frågor till ledningsgruppen för behandling.

Budget/Ekonomi

Miljö- och hälsoskyddsmyndigheten föreslås för 2022 inkomster om 529 000 euro och anslag om 2 287 000 euro. Miljö- och hälsoskyddsmyndigheten har vid årets början 26 ordinarie medarbetare, 1 tjänstledighet och 4 tillfälligt förordnade medarbetare.

Laboratoriet föreslås inkomster om 400 000 euro och anslag om 922 000 euro varav ca 117.000 avser internhyra. Laboratoriet har vid årets början 9 ordinarie medarbetare. En 70 % ordinarie tjänst som laboratorieanalytiker vakanshålls på grund av inbesparingsskäl.

Uppföljning av myndighetens budgetmoment 84810 görs varje månad av myndighetschefen tillsammans med ekonom. Laboratoriechefen följer kontinuerligt upp budgetmoment 84820.

Båda enheterna ska till år 2023 spara ytterligare 1% av verksamhetskostnaderna och att förbereda och planera för detta kommer vara en viktig uppgift under 2022.

Ålands miljö- och hälsoskyddsmyndighet 2022

Under 2022 förväntas implementeringen av den nya organisationen vara klar och den nya sektionschefen för miljögruppen vara inskolad. Myndigheten lägger fokus på att arbeta med ständiga förbättringar och avvikelserapportering inom alla sektioner för att hitta brister och åtgärda dessa.

En viktig grundsten i ÅMHHM:s verksamhet är att alla kunder och klienter behandlas på ett likvärdigt sätt och att ärendehantering sker utifrån rättslig grund. För en myndighet som ÅMHHM som verkar över flera förvaltningsområden är det därför särskilt viktigt att processerna för de olika förvaltningsförfarandena finns kartlagda och detta arbete pågår kontinuerligt.

På grund av otydligheter/brister i lagstiftningen finns det fortfarande oklarheter gällande ÅMHHM:s uppgifter, behörighet och ansvar inom vissa förvaltningsområden. Myndigheten jobbar vidare med att utreda dessa och få till stånd förenklad och tydligare lagstiftning inom flera områden.

Situationen med coronapandemin har påverkat myndighetens arbete även under 2021 men det är ännu oklart vilken inverkan vi kan förvänta oss under 2022. Beroende på utvecklingen kan antalet evenemang och uppstarter av verksamheter inom livsmedel och alkoholserving öka under sommaren 2022. Åland firar även 100 år vilket ytterligare förväntas ökar antalet evenemang under kommande år.

Under första halvåret 2022 förväntas utredningarna gällande veterinär verksamhet och miljö verksamhet vid ÅMHHM presenteras av de anlidade externa aktörerna. Utredningarna ger förhoppningsvis ett bra underlag för att komma vidare med oklarheter och utmaningar inom dessa områden både på kort och lång sikt.

Utmaningar

Personalresurserna minskar 2022 på grund av inbesparingskravet vilket kommer att öka arbetsbelastningen på kvarvarande medarbetare. Myndigheten har redan tidigare behövt prioritera gällande den tillsyn och prövning som är ålagd myndigheten. Dock är flera nyckelpositioner nu på plats inom myndigheten vilket ökar möjligheterna att fortsätta den positiva utvecklingen inom flera områden under 2022.

Lagstiftningen som reglerar ÅMHHM:s uppgifter styrs i en allt högre grad av EU-lagstiftning som implementerats på Åland genom blankettlagstiftning som gör rikets lagstiftning gällande. Den stora andelen rikslagstiftning i ÅMHHM:s verksamhet i kombination med komplexa EU-förordningar och delade behörigheter mellan riket och Åland inom flera av ÅMHHM:s förvaltningsområden

ställer allt högre krav på lagtolkning och lagtillämpning hos myndigheten. Det är en stor utmaning för myndigheten inom alla förvaltningsområden som ÅMHHM bär ansvar för. Dessa utmaningar återfinns i olika grad (och på olika sätt) inom alla förvaltningsområden men särskilt inom den veterinära verksamheten, livsmedelstillsynen samt inom miljöområdet. I dagsläget förfogar myndigheten endast över en jurist som förväntas behärska lagstiftningen inom samtliga verksamhetsområden vilket är en mycket stor utmaning. Det finns därför behov av att se över och utöka tillgången till juridisk kompetens vid myndigheten framöver.

Det saknas ofta tillämpningsanvisningar till de åländska lagarna vilket försvårar arbetet med att tillämpa dem. ÅMHHM kommer under 2022 att fortsätta arbeta aktivt med att efterfråga nödvändiga uppdateringar och ställningstaganden från landskapsregeringen för att få de verktyg som behövs för att kunna utföra uppdraget så bra som möjligt.

Myndigheten behöver under 2022 förbereda, planera och ställa om inför ytterligare inbesparingskrav på 1% under 2023 och 2024.

En pensionsavgång kommer att ske under 2022 och tjänsten sektionschef/hygieniker för sektion 2 blir vakant. Myndigheten tappar med detta mycket viktig nyckelkompetens och erfarenhet. Tjänsten är komplex med en stor bredd och har tidigare visat sig svår att tillsätta. En översyn av tjänsten bör göras under första halvan av 2022 inför rekrytering och budgetering till hösten.

Laboratoriets tjänster är efterfrågade av verksamhetsutövare såväl som av landskapsregeringen och man arbetar hårt för att leverera kvalitativa analyser med en begränsad personalstyrka. År 2022 kommer även att bli det första året med det nya datasystemet på plats vilket kan komma att medföra en del barnsjukdomar.

Miljö- och hälsoskyddsenshetens målsättningar 2022

Utöver de specifika målsättningarna som tagits fram inom varje sektion har myndigheten ett antal övergripande målsättningar för år 2022:

- Allt eftersom verksamhetssystemet byggs ut implementeras rutiner och ärendeprocesser tas fram löpande.
- Ärendehantering och arbetsprocesser följs upp regelbundet på individnivå.
- Myndigheten arbetar vidare med resultaten, och eventuella rekommendationer, från de externa utredningarna som beräknas bli klara under april 2022 inom den veterinära verksamheten samt miljöområdet.

- Myndigheten genomför fler informationsinsatser gällande myndighetens uppdrag och verksamhet.
- Myndighetens arkiv- och diarieplan slutförs.
- Alla medarbetare har ett medarbetarsamtal med sin närmaste chef.

Miljö

Miljötillsyn

ÅMHH:s tillsyn inom miljöområdet förväntas löpa på enligt fastställd tillsynsplan för 2022. På grund av oförutsägbara händelser som påverkat personalresurserna under 2021 kommer vissa inspektioner att flyttas fram i tillsynsplanen och utföras 2022 eller 2023. Myndigheten kan räkna med i snitt 12 inkomna klagomålsärenden inom miljöområdet per år, men vi vet också att den siffran kan variera kraftigt mellan olika år och att ett klagomålsärende sällan är det andra likt.

Utmaningar

Den största utmaningen under 2022 är att liksom under 2021 bibehålla förväntad effektivitet och kvalitet under en pågående pandemi. Det kan vara svårt för miljöskyddsinspektörerna att upprätthålla fysisk distansering vid inspektioner inomhus, speciellt i trånga utrymmen.

Tillsyn av mark- och bergtäkter har påbörjats och förväntas utvecklas vidare under 2022. I tillsynsplanen för 2021 fanns de största mark- och bergtäkterna med för första gången vilket också genomförts. Miljösektionen har inte tillförts några extra resurser för detta arbete och följderna av detta bedöms ge effekter under år 2022, då tillsynsarbete har flyttats fram eller kommer prioriteras bort.

Det finns en del oklarheter kring ny lagstiftning. I nya avfallslagen är det till exempel oklart om ÅMHH ska utföra regelbundna inspektioner av avfallsverksamheter vi saknar i våra register. ÅMHH för idag endast register över avfallsverksamheter som är prövningspliktiga enligt miljöskyddslagen. Vidare är en ny vattenlag på kommande som också förväntas påverka miljögruppens arbete i hög utsträckning. Den nya offentlighetslagen som träder ikraft vid årsskiftet 2021-2022 kommer även innebära utmaningar att implementera.

En ständig utmaning inom miljötillsynen är inkomna klagomål, eftersom de inte går att planera för gällande mängd och tidsåtgång då de också ofta måste hanteras skyndsamt.

För att påbörja det eftersatta arbetet med täkterna har diverse arbetsuppgifter flyttats runt inom miljögruppen. På grund av en tillkommen tjänstledighet blev det under andra halvan av 2021 ett resurstapp som innebär att det under 2022 kommer finnas arbetsuppgifter kvar från 2021. Detta i kombination med att hinna med den sedan tidigare inplanerade tillsynen 2022 innebär utmaningar för miljögruppen. Ytterligare en tjänstledighet inom miljötillsynen är beviljad från och med februari 2022 vilket innebär utmaningar för resursplaneringen i gruppen.

Målsättningar för miljötillsynen

- Utföra planerad tillsyn för 2022.
- Miljösektionen planerar att under 2022 fortsätta arbetet med riskklassning. Riskklassning har tidigare varit stora projekt där samtliga miljöobjekt riskklassats samtidigt för att få en samsyn mellan olika verksamhetstyper, detta planeras nu göras löpande. Målet är att ta fram en process för detta och samtidigt gå mot objektspecifik riskklassning.
- Fortsätta arbetet med att utarbeta tillsynsförfarande samt rutiner för riskklassning av mark- och bergtäkter.
- Utredda vilka verksamheter vi ska ha regelbunden tillsyn på enligt nya avfallslagen så vi kan komma igång med den lagstadgade tillsynen.
- Under 2021 har arbetet påbörjats att inom tillsynsområdet dricksvatten få verksamhetsutövarna att ta fram vattensäkerhetsplaner för stora vattenverk. En vattensäkerhetsplan utgör ett proaktivt och riskbaserat tillvägagångssätt för att säkra dricksvattnets kvalitet från råvattentäkt till kran hos konsument. Målsättningen är att under år 2022 ska samtliga vattensäkerhetsplaner vara godkända av ÅMHHM.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHHM:s tillsynsarbete inom miljö

I stort sett all miljötillsyn är i förebyggande syfte. Alla verksamheter är på något sätt miljöbelastande och inom tillsynen bevakar vi att miljölagstiftningen efterlevs så att ändamålet med verksamheterna nås med minsta möjliga negativa miljöpåverkan.

Vid alla verksamheter som förvarar och/eller använder oljor, bränslen, kemikalier eller gödsel, kontrollerar ÅMHHM att hanteringen och lagringen sker på ett tätt och säkert sätt. Om dessa produkter kommer ut i mark eller vatten kan både grund- och ytvatten förorenas. Det är extra känsligt i vattenskyddsområden och i områden där det enbart finns dricksvatten från brunnar. Kommer det föroreningar i grundvattnet, är det mycket svårt att sanera. Sanering av mark är mycket kostsamt då massorna ska grävas upp och föras till godkänd avfallsmottagare, ofta utanför landskapet.

Om oljor eller kemikalier hamnar i avloppsledningsnätet och rinner vidare till ett reningsverk så måste allt inkommande avloppsvatten bräddas förbi reningsverket, annars slås det biologiska reningssteget ut. Om föroreningar kommer in i

reningsverken är det kostsamt att rengöra och att få allt att fungera igen. Detta kan till exempel ske om oljeavskiljare inte töms och besiktas regelbundet.

Gödsel och avloppsvatten innehåller både bakterier och näringsämnen. Vid felaktig hantering eller rening kan det hamna i sjöar och hav och bidrar då till övergödningen, med ökad algbloomning som följd. Förutom att ekosystemen och botten påverkas negativt, är till exempel cyanobakterier hälsovådliga för barn och husdjur. Hundar som dricker och badar i vatten med cyanobakterier kan till och med avlida. Att gödsel sprids i enlighet med fastställda bestämmelser och lagras tätt är viktigt för att förhindra risk för förorening.

Bakterier från icke fungerande avloppsanläggningar kan också leta sig ner till vårt grundvatten. Bakterier i dricksvatten är ohälsosamt samt kostsamt att rena. Det är dessutom svårt att få ersättning för kostnaderna, då det är mycket svårt att bevisa var dessa föroreningar kommer ifrån.

ÅMHM ser till att Åland har ett säkert och kvalitativt hushållsvatten. Inom tillsynen kontrolleras i huvudsak de tekniska vattenreningsprocesserna men övervakning görs egentligen av hela flödet, ända från råvattentäkt till konsumenten.

Under badsäsongen utförs regelbundna vattenprover vilka tas för att kontrollera att bakteriehalterna inte ligger på skadliga nivåer.

Miljötillsynen är en väldigt viktig del av myndighetens uppdrag att förvalta det åländska öriket till kommande generation. Genom tillsynens preventiva arbete upptäcks och förhindras miljöolägenheter som exempelvis utsläpp av kemikalier eller orenat avloppsvatten.

Miljöprovning

Att göra någon tillförlitlig prognos över omfattningen av och det totala antalet miljöprovningar under 2022 är i praktiken omöjligt, det man kan göra är titta på revideringstider och giltighetstider hos befintliga tillstånd och utifrån dessa förutsäga vilka befintliga verksamheter som kommer att lämna in en tillståndsansökan under 2022.

De anslagna resurserna för miljöområdet minskades i budgeten för 2021 vilket fick till följd att förvaltningssekreterartjänsten vakanshölls under större delen av året, detta i sin tur innebar att det lades större administrativt ansvar på miljöskyddsinspektörerna. Då sektionschefen tillträdde sin tjänst i maj 2021 och förvaltningssekreterartjänsten tillsattes i november förväntas denna extra

arbetsbörda försvinna under 2022 allteftersom de två nyanställda kommer in i sina arbetsuppgifter.

Liksom tidigare år kommer en del av handläggarnas tid med största sannolikhet att ägnas åt att delta i remissarbete runt ny och kommande lagstiftning. Under 2022 är till exempel ny vattenlag, ny fartygsavfallslag samt revidering av MKB-lagen aktuell.

Utmaningar

Prognosen tyder på att 2022 kommer att bli ett hektiskt år för miljöprövningen. Det är svårt att veta om 2022, likt 2021, kommer bli ett år då det åländska samhället påverkas i hög utsträckning av corona eller inte.

Inom tillståndsprövningen ligger just nu mellan 40 och 50 ärenden i väntan på handläggning. Många av dessa är tillstånd från tiden 2006 till 2008 som kommit in för revidering. Myndigheten får idag in fler nya tillståndsärenden under ett år än våra handläggare hinner behandla. Nya miljötillståndsansökningar för att kunna starta upp verksamhet prioriteras.

Handläggning av prövningsärenden inom sakområdet täcker har inte tidigare utförts på grund av resursbrist. Myndigheten har under 2021 omfördelat resurser för att hantera dessa revideringar vilket har tagit tid och resurser från andra arbetsuppgifter.

Åländsk lagstiftning inom miljöområdet saknar förordningar som enligt lag borde finnas samt förarbeten och anvisningar om hur lagen ska tolkas och bedömas. Rikslagstiftningen saknar ofta svenskspråkiga anvisningar.

Målsättningar för miljöprövningen

- Utveckla samarbetet med landskapsregeringen och speciellt få till ett ökat informationsutbyte om vad som är på gång.
- Utveckla samverkan internt mellan tillsynsgruppen samt tillståndsgruppen.
- Fortsätta arbetet med att identifiera områden där behovet av förordningar eller anvisningar från landskapsregeringen är särskilt tydligt. Speciellt där det finns tydliga anvisningar på fastlandet.
- Arbetet har påbörjats när det gäller att ta fram processer för myndighetens olika arbetsuppgifter, detta arbete kommer under 2022 att fortgå med att exempelvis ta fram rutin för MKB förfarandet.

- Kartlägga resursbehov samt tydliggöra prioritetsordning av olika typer av verksamheter.
- En extern utredning av miljö- samt veterinärverksamheten på ÅMHHM kommer arbetats fram under år 2022. Miljöenheten kommer bidra till utredningen genom att medverka i intervjuer samt ta fram material.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHHM:s miljöprövningsarbete

Miljöprövningsprocessen har en preventiv verkan då processen ska se till att verksamheter, innan de påbörjas, kommer att planeras, byggas och utföras så att de orsakar minsta miljöbelastning.

Miljöprövning kan ibland uppfattas som något besvärligt, onödigt, dyrt och tidsödande. Men det har ofta visat sig att genom den kommunikation vi har med verksamhetsutövaren, och utifrån de frågor och kompletteringar vi begär, så styrs verksamheten i en riktning som minimerar framtida negativa effekter för företaget. Det har flera gånger resulterat i att verksamhetsutövaren gjort ändringar i sina planer. Genom att ställa ledande frågor får de ofta se på sin planerade verksamhet med lite andra ögon och inser då att det finns bättre sätt att göra saker på. Det i sin tur kan spara tid och pengar och framförallt minskar risken för senare ombyggnader och omplanering.

Ett annat syfte med miljöprövningsprocessen är att allmänheten ska få vetskap om och få delaktighet i de projekt som planeras i deras näromgivning och miljö. Till exempel i olika vattenärenden är syftet att skydda akvatisk flora och fauna samt minimera olägenhet för sakägare eller möjlighet att utnyttja vattenområdet på motsvarande vis.

I verksamheter med mycket utsläpp till luft minskar vi riskerna för människors hälsa genom att ställa krav om utsläpp av ämnen och mängder i samband med prövning.

Långvarig påverkan av buller är ohälsosamt, både fysiskt och psykiskt. För prövningspliktiga verksamheter fastställer vi verksamhetstider, gränsvärden och ställer krav på bullerdämpande åtgärder där det behövs.

Vid utsläpp till mark eller vatten, via till exempel avloppsanläggningar, är syftet att skydda grundvatten och minska risk för förorening av mark och grundvatten för att inte förstöra möjligheter att framledes nyttja dessa. Minskning av utsläpp av näringsämnen behövs för att minska tillgången på näring i vattenförekomster, vilket i sin tur bidrar till ökad algblomning, syrebrist och nytt läckage av näringsämnen.

Social- och hälsovård

ÅMHHM är tillsynsmyndighet för offentlig socialvård inklusive barnomsorg, inom landskapets lagstiftningsbehörighet. Till den offentliga socialvården hör även den kommunala äldreomsorgen. ÅMHHM är även tillstånds-, och tillsynsmyndighet för privat socialservice samt tillsynsmyndighet för offentlig hälso- och sjukvård på Åland, exklusive yrkesutövning.

Två social- och hälsovårdsinspektörer arbetar inom området. Arbetet är fördelat så att den ena inspektören handhar offentlig sjukvård och kommunal äldreomsorg samt handhar tillsynsuppgifter utifrån tobakslagstiftningen. Den andra inspektören handhar övrig socialvård.

Den 1 januari 2021 trädde nya socialvårdslagar ikraft som på ett betydande sätt inverkat på tillsynen inom området. Den proaktiva tillsynen utökas till förmån för den tidigare reaktiva tillsynen inom flera områden. Inkomna klagomål kommer fortsättningsvis att prioriteras framför proaktiv tillsyn.

Nedan ses statistik över antal verksamheter:

Verksamhetsform	Antal enheter
Privat tillståndspliktig socialservice	2
Kommunala daghem	35
Kommunala gruppfamiljedaghem	5
Samhällsstödda enskilda (privata) daghem	2
Kommunala fritidshem	19
Samhällsstödda enskilda (privata) fritidshem	1
Specialomsorg boende	11
Specialomsorg dagverksamhet	6
Tallbackens familje- och skyddshem	1
Totalt	82
Äldreomsorg	Antal enheter
Hemvård	16
Effektiverat serviceboende	15
Kommunförbund för institutionsvård	1
Kommunal institutionsvård	1
Totalt	33

Tillsyn

Tillsyn inom social- och hälsovården utövas på individ- och verksamhetsnivå och består av reaktiv tillsyn och proaktiv tillsyn. Reaktiv tillsyn kan vara klagomålsbaserad eller egeninitierad och innebär således en kontroll i efterhand utgående från externt upplevt missnöje. Enskilda individer kan anföra förvaltningsklagomål över hur en verksamhet till exempel bemöter eller utövar individuell planering inom social- eller hälsovården.

Tillsynsärenden kan initieras utgående från påståenden i tidningar om oegentligheter, missförhållanden eller andra anonyma anmälningar. Proaktiv tillsyn är förebyggande och planeras i förväg, kontrollerar lagenligheten samt bygger på en strävan att styra en verksamhet i en viss riktning. En del av den proaktiva tillsynen omfattar lagstadgad kontroll av innehållet i privata socialserviceproducenters ansökningar om tillstånd, anmälningar om registrering, verksamhetsberättelser och egenkontrollplaner samt tillsyn av handläggningstider i barnskydds- och utkomststödsärenden.

Verksamheten under år 2022 påverkas av de förändringar som trädde ikraft den 1/1 2021 genom de nya socialvårdslagarna och barnomsorgslagen:

- Tillsyn över privat samhällsstödd enskild barnomsorg
- Tillsyn kan utföras utan grundad anledning, dvs misstanke
- Tillsynsärende kan initieras utifrån anställdas missnöje gällande missförhållande som berör en enskild klient
- Tillsyn över enskild yrkesutövning inom socialvården
- Strukturen för kommunernas serviceproduktion ändrade i och med införandet av KST, kommunernas socialtjänst. Äldreomsorg och barnomsorg blir kvar hos kommunerna medan övrig socialservice flyttas till KST.
- Barnomsorgen integrerades med utbildningsförvaltningen vilket innebär att ÅMHHM har tillsyn över barnomsorgen medan landskapsregeringen har tillsyn över grundskoleverksamheten. Enskilda personer kan därmed inte längre framställa anmärkningar till kommunen och ÅMHHM kan inte heller längre överföra klagomål som anmärkningsärenden till kommunen. Detta innebär en teoretisk ökning av antalet klagomålsärenden.
- En verksamhetsenhet inom socialvården eller en annan aktör som ansvarar för den samlade verksamheten ska göra upp en plan för egenkontroll för att säkerställa socialvårdens kvalitet, säkerhet och ändamålsenlighet.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHHM:s tillsynsarbete inom social- och hälsovård

Socialvård

Lagstadgad kontroll av ärenderelaterade tidsfrister i barnskydds- och utkomststödsärenden förebygger eskalering av barnskyddsproblematik genom att åtgärder vidtas inom lagstadgad tid/förebygger social marginalisering genom att utkomststöd beviljas inom lagstadgad tid.

Planenlig tillsyn av förhållandet mellan anställda/barn och anställdas behörigheter i åländsk barnsomsorg förebygger risker för olycksfall med barn inblandade. Detta då om ett tillräckligt stort antal anställda med rätt behörighet finns på plats så förbättras möjligheten till en god skolstart i livet och uppnående av kunskapsmål. Risken minskar även för sjukskrivningar då ett tillräckligt antal anställda finns på plats.

Proaktiv tillsyn där vi genom regelbundna inspektioner systematiskt går igenom verksamhetspunkter, trots att grundad anledning om felaktigheter och lagstridigheter inte finns, stöder verksamheten i deras eget kvalitetssäkringsarbete och effektiv användning av egenkontroll.

Beslut i enskilda förvaltningsklagomål skapar en bättre rättssäkerhet i den kommunala hanteringsprocessen av enskilda klientärenden och ger enskilda kommuner en möjlighet att utveckla kvaliteten i den egna verksamheten.

ÅMHHM kan vid behov överföra ärenden till Valvira som gäller ingripande i yrkesrättigheter för en yrkesutbildad person som förfarit på ett oändamålsenligt sätt. På så sätt kan risker förebyggas för ett stort antal klienter.

Genom att initiera tillsyn utgående ifrån äldrelagen och landskapslag om socialvård granskas hur kommunal äldreomsorg uppfyller lagens bestämmelser om bedömning av klientens servicebehov och rätt till en vårdplan. Detta skapar förutsättningar för en gemensam helhetssyn för klientens behov mellan socialvård och hälso- och sjukvård.

En god tillsyn ska inspirera verksamheten att själv regelbundet utvärdera sina arbetsmetoder och handlingsprocesser så att de motsvarar klientens eller patientens behov av service och/eller vård.

Planerat tillsynsprojekt gällande hemvård för äldre bidrar till ökade möjligheter för äldre att kunna bo hemma så länge som möjligt.

Hälsa-och sjukvård

I och med ÅMHHM:s tillsyn gällande uppfyllande av vårdgarantin 20 § säkrar vi att patienter erhåller vård inom godtagbar tid och att Ålands hälso- och sjukvård i enlighet med 21 § offentliggör uppgifter om väntetiden med högst sex månaders mellanrum.

Tillsyn över hälso- och sjukvård vid ÅHS synliggör eventuella brister inom verksamheten samt ökar service- och vårdkvalitén.

Tillsyn över att hälsofrämjande vård bedrivs lagenligt förebygger insjuknandet i allvarliga sjukdomar och minskar risken för stora samhällsliga kostnader.

Utmaningar

Det har skett en stor strukturell förändring på Åland med överföringen av arbetsuppgifter till KST från kommunerna. Detta innebär att det finns ottydligheter gällande rollfördelning och uppgiftsfördelning som behöver utredas vidare. KST/kommunerna är ofta oklara över det egna tillsynsansvaret gällande offentlig och privat socialvård och vänder sig ofta till ÅMHHM för rådgivning och vägledning.

Tillsynsstrukturen på Åland avviker från fastlandet. Det finns en omfattande lagstiftning som ska övervakas men med färre personalresurser och utan tillgång till expertis som till exempel Valvira. Inspektörerna har svårt att specialisera sig då arbetsområdet är omfattande och tillgången till juridisk expertis och rådgivning är begränsad.

FPA på Åland har en annan roll än FPA i riket vad gäller handläggningen av sociala understöd vilket medför oklarheter kring vilken myndighet som utövar tillsyn över FPA på Åland.

Delad tillsynsbehörighet mellan ÅMHHM, landskapsregeringen och Statens ämbetsverk på Åland. Den delade behörigheten gör att frågor gällande vart ett ärende hör ofta aktualiseras och att det inte är ovanligt att olika delar i ärenden hanteras av olika parter.

Det finns en utmaning i att ställa om tillsynsarbetet från reaktiv kontroll till proaktiv rådgivning, styrning och fysiska inspektioner.

ÅMHHM har mer begränsade befogenheter än Valvira att utfärda bindande anvisningar (föreskrifter) och därmed styra innehållet i egenkontrollplaner.

Målsättningar för social- och hälsovården

- Företa fysiska inspektioner (10 stycken) vid KST:s boendeenheter inom specialomsorgen.
- Inleda ett samarbete med Datainspektionen gällande ett tydliggörande av roll och tillsyn över hantering av personuppgifter.
- Proaktivt tillsynsprojekt inom barnomsorgen på Åland.
- Reaktivt tillsynsprojekt gällande KST:s hantering av barnskyddsfrågor.
- Proaktivt tillsynsprojekt inom hemvård för äldre gällande egenkontrollplan, anmälningsskyldigheten och samverkansavtal mellan kommunal hemvård och hemsjukvård i samtliga kommuner. Som en del av tillsynsprojektet kommer fysiska inspektioner att företas i utvalda kommuner.
- Proaktivt tillsynsprojekt gällande ÅHS:S uppfyllande av vårdgarantins tidsramar.
- Proaktivt tillsynsprojekt gällande utvalt område inom ÅHS hälsofrämjande verksamhet.
- Synliggöra tillsynsarbetet genom att använda exempelvis pressmeddelande, frukostseminarier och publicering av rapporter på hemsidan.
- Handlägga inkomna klagomål utan oskäligt dröjsmål.
- Utarbetande av nya/uppdatering av befintliga processbeskrivningar, mallar och rutiner för reaktiv och proaktiv tillsyn.

Livsmedel

Livsmedelsföretagare på Åland är viktiga för Ålands ekonomi både vid försäljning av livsmedelsprodukter och inom turismnäringen. I dagsläget finns totalt 499 aktiva livsmedelsobjekt som har gjort anmälan enligt livsmedelslagen. Därutöver finns 20 godkända livsmedelsanläggningar som hanterar animaliska livsmedel, till exempel fiskslakterier. Till anmälda livsmedelsobjekt hör centralkök, restauranger, butiker, bagerier och caféer, industriella livsmedelstillverkare, lager och transporter. Där utöver finns offentliga verksamheter som skolor, daghem, äldreboenden och sjukhus. Marknadsförsäljare, primärproducenter och under året avslutade verksamheter är inte inräknade i ovanstående siffra.

I regel inspekteras nyanmälda verksamheter inom 3 månader. I vissa fall sker även syn på plats under byggnation innan uppstart.

Livsmedelstillsyn

Den regelbundna planenliga tillsynen baseras på Eviras anvisning ”Riskklassificering av en livsmedelslokal och fastställande av tillsynsbehovet 10503/2/sv”. Tillsynen består i regel av förberedande arbete med inläsning av regelverk, inspektionshistorik och objektets nuvarande verksamhet. Därefter görs inspektion inklusive rådgivning. Processen avslutas med protokollskrivning inklusive bedömning av regelefterlevnaden. Eventuellt kan det finnas behov av att kräva in mer information eller göra återbesök. I sista hand kan ett beslut tas för att kräva att reglerna följs. Den planenliga tillsynen för 2022 finns i myndighetens fastställda tillsynsplan, se bilaga 2.

Varje år anmäls nya verksamheter enligt livsmedelslagen samt innehavarbyten. Därutöver inkommer godkännande av verksamheter enligt livsmedelslagen samt inkomna klagomål, utredningar av misstänkta matförgiftningar. Ytterligare utförs provtagningar och övervakning av återkallelser på begäran från Livsmedelsverket.

Frågeställningar med stor bredd gällande regler, från verksamhetsutövare, andra myndigheter och allmänheten, utreds och besvaras. I livsmedelstillsynen ingår också att hålla myndighetens hemsida uppdaterad och vid behov informera verksamhetsutövare om nya lagstiftning.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHM:s livsmedelstillsyn

Åländska livsmedelsföretag genererar intäkter till samhället både genom export och lokal konsumtion. Att dessa företag har en säker framställning av livsmedel är

en förutsättning för en fungerande handel. Livsmedelstillsynen kontrollerar att framställningen av livsmedelsprodukter utförs på ett säkert sätt.

Turismnäringen är viktig för Åland. Ifall matserveringar med flera inte uppfyller kraven på god livsmedelshygien äventyras Ålands renommé som turistdestination, vilket kan resultera i uteblivna turister och minskade intäkter.

Att förebygga samhällssmitta och matförgiftningar sparar kostnader i form av sjukvårdsutgifter och frånvaro från arbete.

Utmaningar

Det är svårt att hitta passande utbildningar och information om gällande lagstiftning och regelverk. Idag använder myndigheten Finlands OIVA anvisningar för bedömning av verksamhetsutövarnas regelefterlevnad. Skolning i hur dessa OIVA anvisningar ska tillämpas saknas på svenska. Även vissa av texterna som man hänvisar till i Oivas bedömningsanvisningar saknas på svenska. I princip utgår all lagstiftning inom livsmedelsområdet från EU förordningar. Anvisningar från finska livsmedelsverket om hur dessa ska tillämpas saknas ofta på svenska. När frågor skickas till livsmedelsverket besvaras frågan ofta av utredare som saknar spetskompetens men som behärskar svenska.

”Hemmakök” är en ny form av verksamhet som ska ingå i planlagd tillsyn av livsmedelslokaler. Det finns verksamhetsutövare som talar, skriver och läser endast på främmande språk. Det kan också innebära att inspektionsmetoden behöver anpassas beroende på kulturell bakgrund vilket ställer krav på myndighetsutövningen.

Näthandel med livsmedel (inklusive kosttillskott) är en växande marknad. Omfattningen av respektive verksamhet är svårbedömd vilket innebär problem med att fastställa tillsynsbehov.

Många verksamhetsutövare har öppet bara en kort tid under sommaren eller under helger och kvällar vilket ställer krav på anpassad tillsyn. Tillsynsbehovet är större sommartid. Antalet livsmedelsinspektörer på Åland är för få för att utföra ålagda uppgifter utgående från lagar, förordningar och anvisningar. Om man jämför antalet livsmedelsobjekt och livsmedelsinspektörer på Åland med motsvarande på Gotland så kan man konstatera att det på Gotland finns dubbelt så många livsmedelsinspektörer per objekt jämfört med Åland. Det kan även vara svårt att hitta personer med rätt kompetens vid nyanställningar.

En ny livsmedelslag, som beaktar nya EU förordningar angående livsmedel, gäller i riket men ännu inte på Åland. Tillsynsanvisningar, från Livsmedelsverket som ÅMHHM tillämpar, hänvisar till ovanstående lagstiftning. Om den nya livsmedelslagen antas på Åland tillkommer ytterligare arbetsuppgifter för livsmedelstillsynen.

Målsättningar livsmedelstillsyn

- Ta fram information om regler och råd till nystartade matserveringar.
- Ett provtagningsprojekt av lokalproducerade lättförskämbara livsmedel ska genomföras, till exempel röror och såser.
- Skapa ett utbyte med svenskspråkiga livsmedelsinspektörer i riket för att skapa samsyn inom livsmedelstillsynen.
- Projekt spårbarhet köttprodukter.
- Förbättra arbetsplaneringen för att uppnå jämnare arbetsbelastning

Alkohol

Antalet provningar varierar mycket över året med en stor puckel på våren och försommaren. Det är då många innehavarbyten sker och de tillfälliga evenemangen söker om serveringstillstånd för sin alkoholserving. Antalet permanenta serveringstillstånd är nu 136 stycken och antalet anmälda passagerarfartyg är 13 stycken.

Handläggning av serveringstillstånd, tillsynsärenden samt utförande av tillsyn och besvarande av frågor med flera uppgifter som hör till området sköts av en ordinarie inspektör som vid behov och under högsäsongen bistås av en inspektör ur sektion 1 som har utbildning på området. Totalt antal årsarbetskraft på området är ca 1,20 och antalet utförda inspektioner är ca 50 - 70 per år. De senaste två somrarna har en sommarvikarie med i huvudsak andra arbetsuppgifter även utfört enklare alkoholtillsyn även nattetid vid sidan av de andra uppgifterna.

Alkoholtillsyn

Enligt den vetenskapligt beprövade arbetsmetoden *Ansvarsfull Alkoholserving*, som Åland länge arbetat enligt, är tillsyn och olika samarbeten en viktig bit för att minska de alkoholrelaterade problem och det våld alkoholserving kan medföra. Inom ramen för arbetsmetoden har kontakterna och dialogen med i synnerhet de nattöppna krogarna utvecklats på ett positivt sätt.

Alkoholtillsynen består av förebyggande, inre samt yttre tillsyn. Den förebyggande tillsynen sker genom information, rådgivning och dialog med näringsidkare samt samverkan med krögare, myndigheter och andra berörda.

Inre tillsyn är av administrativ karaktär som främst består av kontroll och uppföljning av att tillståndshavarna har den tillförlitlighet och de ekonomiska resurser som krävdes då tillståndet beviljades.

Med yttre tillsyn avses den tillsyn som sker på serveringsstället, vilket innebär kontroll av att alkoholserveringen sker i enlighet med tillståndet och bestämmelserna i alkohollagstiftningen. ÅMHHM utför tillsynen på basen av en riskbedömning som påverkas av verksamhetens art och omfattning, tidigare inspektionsresultat, om serveringen är inriktad på alkoholförsäljning samt eventuell förlängd serveringstid. Även tips eller klagomål som lämnats till myndigheten samt ingripandeanmälningar från polisen påverkar riskbedömningen.

Den nya alkohollagstiftningen, som trädde i kraft på Åland den 1.11.2021, lägger stor vikt vid att tillståndshavaren utarbetat en skriftlig plan för egenkontroll. Vid ÅMHHM:s tillsyn kommer genomgång och handledning i arbetet med egenkontrollen att prioriteras.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHHM:s tillsynsarbete inom alkohol

En stor del av de misshandelsfall som sker på allmänna platser och på krogar kan härledas till en alltför hög berusningsnivå. Att förebygga våld där det är möjligt ligger i allas intresse då varje misshandel, utan att beakta det personliga lidandet, enligt BRÅ (Brottsförebyggande rådet) kostar från ett par tusen till fem miljoner euro i långsiktiga samhällskostnader.

Unga personer som just blivit myndiga besöker ofta krogarna och kommer där att utveckla normer för hur man betar sig och vilket förhållningssätt man får till alkohol i dessa sammanhang. Det är visat att människan anpassar sig till de normer som finns i kulturen man befinner sig i varför det är viktigt att det finns en civiliserad och respektfull restaurangkultur där berusningsdrickandet inte är den norm som råder. Det är på krogen en ung persons framtida beteende kan påverkas mot en alkoholkultur som är sund eller en som är destruktiv.

Samhällskostnaderna för alkoholkonsumtionen i Sverige uppskattades i en studie av Ramboll överstiga 10 miljarder euro årligen.

Målsättningar tillsyn

- Tillsyn på plats enligt *Ansvarsfull Alkoholservering* är viktig och målet är att försöka hålla samma nivå på tillsynen som tidigare år. ÅMHHM har som mål att serveringsställen med förlängd serveringstid och inriktning på alkoholservering ska få fyra tillsynsbesök under året och att ett förebyggande samverkansmöte med krogbranschen ska hållas före sommarsäsongen. Övriga serveringsställen får tillsyn enligt den riskbedömning som görs.

Prövning

I och med att regelverket är helt nytt är det svårt att förutse antal ärenden som ska handläggas. Den nya lagen har öppnat för helt nya typer av tillstånd och förfaranden, bland annat kan serveringstillstånd beviljas utan att tillståndshavaren har ett serveringsställe. Serveringsområden kan godkännas på förhand och tillståndshavare kan sedan efter en anmälan till ÅMHHM servera alkohol på området.

Nytt i lagstiftningen är att grannar och närboende oftast ska höras före beslut kan fattas om alkoholservering på uteservering. Innan en praxis har utarbetats kommer flera frågeställningar att behöva utredas och rutiner fastslås.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHHM:s prövningsarbete gällande alkohol

Genom att säkerställa att tillståndshavaren har de förutsättningar som lagstiftningen förutsätter förebyggs att oseriösa och potentiellt kriminella eller missbrukande personer beviljas serveringstillstånd eller förvärvar ett bolag med serveringstillstånd. Genom att samma krav gäller samtliga tillståndshavare säkerställs att konkurrensen mellan aktörerna på Åland sker på lika villkor.

Målsättningar prövning

- ÅMHHM har som målsättning att fatta beslut rörande ansökningar så snabbt och smidigt som möjligt och vid okomplicerade ärenden inom maximalt 30 dagar från det att en komplett ansökan lämnats in.
- Ny praxis och processer för att hantera de ärendetyper som tillkommit ska utarbetas. Praxis och erfarenheter från regionförvaltningsverken i riket kan användas som stöd i detta arbete.

- ÅMHHM ska överväga behovet av en informationskampanj under våren gällande förfarande för ansökan om och servering på serveringsområden som godkänns på förhand.

Utmaningar

Den nya alkohollagstiftningen antogs på Åland den 1.11.2021. Någon ~~regelrätt~~ inskolning på området har ÅMHHM:s inspektörer inte fått utan är hänvisade till lagstiftningen med dess förarbeten samt kontakter med sakkunniga i riket och vid Ålands landskapsregering. Under en övergångsperiod kommer allt som har med den nya lagstiftningen att göra innebära extra arbete då helt ny praxis gällande handläggningen av olika ärenden ska utarbetas.

Det är viktigt ur rättssäkerhetssynpunkt att inspektörerna har tillräcklig kunskap i och resurser för att sätta sig in i den nya lagstiftningen så att de kan ge rätt information och fatta korrekta beslut. Liksom 2021 kommer sannolikt en del arbetsuppgifter behöva prioriteras ned och handläggningstiderna kan i vissa fall bli längre än vanligt. Dock finns i den nya lagstiftningen i vissa fall fastställda handläggningstider som ÅMHHM har att förhålla sig till varför dessa ärenden behöver prioriteras framom andra.

Under våren förväntas antalet ansökningar och anmälningar av vissa nya serveringstyper öka. Vissa tider under året då arbetsbelastningen är hög är situationen sårbar, då det bara är två inspektörer som har kompetens på området och kan handlägga tillståndsärenden.

På årsbasis brukar 20–25 innehavarbyten och 30–35 tillfälliga serveringstillstånd hanteras.

Tobak

Landskapslag om ändring av tobak och tobaksrelaterade produkter trädde i kraft 01.12.2020. Ändringen kompletterar befintlig tobakslagstiftning i syfte att uppfylla EU:s tobaksproduktdirektiv gällande säkerhetsmärkning och äkthetsdetaljer. Den reviderade tobakslagen innehåller bland annat bestämmelser om återförsäljarnas skyldigheter att upprätta en egenkontrollplan. Innehållet i och utarbetandet av egenkontrollplanen regleras genom landskapsförordning om tobak och tobaksrelaterade produkter vilken trädde i kraft den 01.11.2021.

Verksamhetsidkare som säljer tobak och tobaksrelaterade produkter ska själva anmäla detta till ÅMHHM. ÅMHHM bekräftar genom sitt svar att anmälan är registrerad i myndighetens lista över återförsäljare av tobak och tobaksrelaterade produkter. Verksamhetsidkaren skall för sina kunder synliggöra att denna anmälan

är registrerad hos ÅMHHM. Anmälan kräver inget beslut från myndigheten men ÅMHHM ska årligen i november fakturera verksamhetsidkaren årsavgift för tobaksförsäljning.

Tillsyn

Tillsynen över tobakslagen stödjer sig förutom på myndighetstillsyn även på den egenkontroll och verksamhetsreglering som verksamhetsidkarna själva ska utöva. Till myndighetstillsynen hör tillsyn över tobaksproduktens säkerhetsmärkning och äkthetsdetaljer. Vid tillsynsbesöket skall inspektören kontrollera att synligt anslag finns för lagenliga rutiner vid tobaksförsäljning och rutiner för ålderskontroll. ÅMHHM skall utöva tillsyn över hur återförsäljare av tobak och tobaksrelaterade produkter efterlever bestämmelserna om skyldigheten att upprätta en egenkontrollplan.

I fokus för tillsynen av tobaksförsäljningen ligger uppgifter om ansvarspersonen, introduktion och information till personal samt åtgärder och bokföring vid problemsituationer. Egenkontrollplanen innebär skyldigheter för försäljningsverksamheten att informera sin personal om rutiner för lagenlig tobaksförsäljning och ålderskontroll. Dessa skyldigheter inbegriper dessutom plikten att bokföra uppgifter om problem vid försäljningen samt åtgärder som vidtagits för att avhjälpa problemen. Försäljningsverksamheten har också skyldighet att bokföra de åtgärder som vidtagits med anledning av myndighetskontroller.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHHM:s tillsynsarbete inom tobak

Forskning visar att tobaksrökning kan vara inkörsport till framtida drogmissbruk. ÅMHHM:s tillsyn över försäljningsverksamhetens efterlevnad av egenkontrollen kan möjliggöra att färre barn och ungdomar börjar nyttja tobak eller tobaksrelaterade produkter. I längden främjar detta den allmänna folkhälsan och förebygger på sikt sjukvårdens kostnadsbelastning i dess strävan att lindra tobaksrelaterade lungsjukdomar och att bekämpa lungcancer.

Utmaningar

ÅMHHM kan få ett utökat tillsynsansvar då delar av bestämmelserna i marknadskontrollagen kommer att beröra tobakslagen i och med de lagändringar som väntas träda i kraft 2022.

Tillsynen av tobak och tobaksrelaterade produkter överfördes i augusti 2021 till social- och hälsovårdsinspektören vid ÅMHHM vilket inneburit en fördröjning i att komma igång med de fysiska inspektionerna.

Målsättningar tobak

- Utarbeta en checklista för kontroll av de rutiner som försäljningsverksamheterna tillämpar i eller omkring sin försäljning av tobak och tobaksrelaterade produkter.
- Under år 2022 genomföra systematisk kontroll av tobaksförsäljningen genom fysiska tillsynsbesök hos försäljningsverksamheterna.
- Planera och genomföra ett projekt för unga personers kontrollköp av tobak och tobaksrelaterade produkter.

Hälsoskydd och konsumentlagstiftning

Hälsoskyddsverksamheten (tillsyn av offentliga lokaler) innehåller verksamheter såsom skolor, daghem, effektiverade servicelokaler, behandlingslokaler med hög risk samt idrottsanläggningar. Faktorer inom hygien och inomhusluft ses över enligt hälsoskyddslagen.

Inom konsument säkerhetslagen görs inte någon aktiv tillsyn. Vid olyckshändelser utreds orsaken och rutinerna ses över, till exempel att säkerhetsdokument finns. Verksamhetsområdet innefattar bland annat simhallar, äventyrsaktiviteter, lekparkar med flera.

Tillsyn

Inom hälsoskyddsområdet kommer tillsynen att fortsätta enligt objektspecifik riskhantering. Det betyder att varje objekt kommer att klassificeras enligt risk. I dagsläget har till exempel alla daghem, grundskolor, effektiverade serviceboenden och behandlingslokaler med hög risk inspekterats vart 3:e år. Med objektspecifik klassificering kan ÅMHH anpassa tillsynsintervallen enligt hur hög riskerna med objekten är sett till hur väl verksamheterna sköter sin egenkontroll.

Prövning

Enligt hälsoskyddslagen ska en anmälan lämnas till myndigheten minst 4 veckor före verksamheten påbörjas. Ärendet registreras och ett intyg skickas till verksamhetsutövaren. Enligt konsument säkerhetslagen lämnas ingen anmälan gällande verksamheter inom konsument säkerhet när verksamheten påbörjas.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHHM:s tillsynsarbete inom hälsoskydd

I samband med tillsyn kan eventuella problem med rutiner eller teknisk utrustning upptäckas vilket resulterar i att skador/brister i byggnader kan åtgärdas i ett tidigare skede och eventuella hälsobesvär minimeras och större ekonomiska kostnader undviks.

Då barn tillhör en känslig grupp som själva inte kan uttrycka eventuella olägenheter i sin vistelsemiljö så kan ÅMHHM genom tillsyn på förskolor och skolor skapa en hälsosam miljö för barnen då vi bland annat kontrollerar hur ventilation, städning och hygienrutiner fungerar.

Utmaningar

Då personen som tidigare varit anställd som huvudansvarig för området varit tjänstledig under andra halvåret 2021 och väntas ge besked om hen kommer tillbaka i slutet av 2021 innebär det att planeringen av bemanningen på området i dagsläget är oklar.

Dokumenteringen på hälsoskyddsområdet är inom vissa områden bristfällig och behöver ses över.

Målsättningar hälsoskydd

- Genomföra planerad tillsyn för 2022 samt de objekt som på grund av resursbrist inte blev genomförda under 2021.
- Se över riskklassningen så att denna harmoniserar med tillsynsplanen.
- Se över dokumentering på hälsoskyddsområdet.

Veterinärverksamhet

Myndigheten upprätthåller 24-timmars-veterinärjour för alla tamdjur i landskapet. Veterinärerna vidareutbildar sig i mån av möjlighet och utbud, för att upprätthålla kompetensen för juren. Dagtid bedrivs veterinärsjukvård på fält dagligen samt smådjursjukvård på klinik i omfattningen av två bokningsbara tillfällen i veckan på tre timmar vardera samt vid behov akut sjuka smådjur. I fältverksamheten ingår även en betydande del förebyggande hälsovård hos nötkreatur på besättningsnivå.

Vid årsskiftet 2021/22 avslutas övervakning och provtagning i fält enligt bekämpningsprogrammet för VHS (en smittsam sjukdom hos laxfiskar). Under 2021 har utöver bekämpningsprogrammet för VHS tillkommit den smittsamma fisksjukdomen IHN som kräver ett mångårigt bekämpningsprogram på samma sätt som VHS. Bekämpningsarbetet har medfört behov av ett omfattande samarbete mellan Jord- och skogsbruksministeriet, Livsmedelverket, Ålands Landskapsregering och ÅMHM.

Under 2021 har ett nytt system för registrering av import och export av djur tagits i bruk (Traces NT). Flera veterinärer har utbildat sig inom användning av detta digitala system.

Tillsyn

Veterinärerna utför besiktning före slakt av alla djur samt köttkontroll av samtliga slaktkroppar. Tillsyn över slakthygien samt över djurskydd vid urlastning, väntan på slakt, drivning samt avlivning utförs löpande. Tillsyn över livsmedelsindustrier, exempelvis godkända livsmedelslokaler som förädlar kött/fisk utförs.

Veterinärerna utför de uppgifter som enligt rikslagstiftningen om bekämpande av smittsamma djursjukdomar ligger på kommunal nivå. Veterinärerna ansvarar för övervakning enligt ett antal nationella hälsokontrollprogram, exempelvis salmonella och andra smittsamma djursjukdomar.

Programmet för normal övervakning av vattenbruksdjur på Åland kommer fortsatt att vara starkt påverkat av bekämpningsprogrammet för IHN.

Djurskyddstillsynen består till stor del av uppföljning av klagomål. Utöver det utförs ett antal inspektioner på ett urval av produktionsgårdar, så kallade EU-inspektioner. Dessutom övervakas djurskydd tillsammans med ett antal andra mindre områden i samband med tvärvillkorstillsynen och kontrollprogrammet för

främmande ämnen i livsmedel. En del djurhållande verksamheter är anmälningspliktiga, dessa har kartlagts och övervakningen har inletts under 2021.

Ett antal mindre tillsynsuppdrag utförs av myndighetens veterinärer i deras roll som officiella veterinärer. Det kan innebära elektroniska hälsointyg inför resor eller kontroller och provtagningar kopplade till smittskydd som förordnats av landskapsregeringen.

Under 2021 har den smittsamma bisjukdomen Varroa upptäckts på Åland. Ett bekämpningsprogram, i form av övervakning, provtagningar och destruktion av bisamhällen, har inletts för att utrota sjukdomen. Bekämpningsprogrammet kommer att fortsätta åtminstone under 2022.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHM:s tillsynsarbete inom veterinär verksamhet

Den veterinära verksamheten styrs av en mängd lagar och förordningar. Lagstiftningens primära mål är att direkt eller indirekt främja människors och djurs hälsa.

ÅMHM jobbar med preventiv hälsovård bland främst lantbrukets djur och detta syftar till att förebygga sjukdomar som kostar pengar och tid att behandla, både för lantbrukaren och samhället. Dessutom kan man minska miljöbelastningen och hejda till exempel antibiotikaresistensen genom bättre planering av läkemedelsanvändningen vilket är viktigt ur ett hälsoperspektiv. Ett förebyggande arbete kan även sträva till att öka djurvälferden på sikt.

Tillsynen över godkända livsmedelsanläggningar är ett förebyggande arbete vars främsta syfte är att trygga att de producerade varorna är säkra, alltså fria från ämnen och organismer som kan leda till sjukdom. En mängd områden kopplade till själva livsmedelshygien övervakas men även andra delar av produktionen kontrolleras. Bland annat verifieras att varan är rätt märkt så att konsumenter inte blir vilseledda och kan göra medvetna val. Spårbarhetskraven för fisk kontrolleras vilket är en viktig komponent i EU:s arbete mot utfiskning.

Den veterinära tillsynen och provtagningen av fisk från fiskodlingar ute hos producenterna är en viktig del i det stora arbete som samhället bedriver för att säkerställa att de livsmedel som når ut till konsumenterna är säkra. Övervakningsarbetet har olika fokusområden och innefattar fiskhälsa och sjukdomsövervakning, kontroll av var fisken kommer ifrån, biosäkerhet för att minska risken för smittspridning vid smittsamma sjukdomar samt provtagning för övervakning av virussjukdomar. Det utförs även provtagning för kontroll av främmande ämnen, vilket är en del av ett mycket omfattande, nationellt

provtagningsprogram där man övervakar förekomsten av en stor mängd ämnen (t.ex. antibiotika, hormoner, färgämnen, tungmetaller, dioxiner) i animaliska livsmedel. Ett område som också börjar få mer och mer fokus är djurhälsovälfärd inom fiskproduktionen. I dagsläget är kunskapen inom detta område relativt liten och behovet av forskning och utveckling är stort och här spelar övervakningen en viktig roll i att hjälpa till att ta reda på var kunskapsluckorna finns så att forskning, monitorering och uppföljning kan riktas mer effektivt.

Arbetet gällande djurskydd är viktigt både för att trygga djurens välbefinnande och även för Åland som samhälle. Det finns flera aktörer som verkar inom förädling av animaliska livsmedel och om vi på Åland inte har bra djurskydd tappar även dessa varumärken förtroendet på sikt.

Då det gäller djurskydd för sällskapsdjur blir frågan om samhällsvinster mer omfattande. Ofta är det så att folk misstänker att någon missköter sin hund eller katt och anmäler detta. Då inspektören väl är på plats visar det sig i många fall att man egentligen har att göra med en betydligt större problematik i form av sjukdomar, misshandel och/eller missbruk som resulterat i att brister i djurskötseln förekommer. Vi kan vara den första ”utomstående” kontakten som ser denna misär, till exempel barn som far illa. Ju tidigare dessa personer får hjälp, vård eller dylikt desto bättre för hela samhället. Här borde ett aktivt samarbete utformas mellan djurskyddsinspektör och i första hand de sociala myndigheterna.

Regelbundna salmonellakontroller är av stor vikt då salmonella hos människor är en allvarlig sjukdom. Finland har status som salmonellafritt gällande ägg och om Åland inte utför kontrollerna så tappar vi denna status. Ett salmonellautbrott skulle troligen orsaka stora samhällsliga kostnader. I samband med inspektionerna kontrolleras även smittskydd och allmänhygien hos äggproducenterna. Detta är också viktigt för att förebygga att smittsamma sjukdomar som till exempel fågelinfluensa kommer in i besättningarna. Detta skulle också orsaka stora kostnader då fåglarna skulle avlivas.

Utmaningar

I tjänsten som hygieniker/sektionschef ingår idag ett omfattande ledningsansvar, expertis inom smittskydd och livsmedelshygien samt klinisk kompetens inklusive jourtjänstgöring. Ledningsansvaret har visat sig uppta större delen av arbetstiden vilket leder till att tiden inte räcker till för de veterinära områdena. Rekryteringen till denna kombinerade tjänst förväntas bli mycket svår på grund av bredden som tjänsten i dagsläget förutsätter, vilket belyses av att myndigheten vid ett tillfälle utlyst den som vikariat varvid inte en enda ansökan inkom. Det finns ett behov av att se över tjänstens utformning framåt för att säkra kompetens som hygieniker vid myndigheten såväl som en sektionschef. Den här frågeställningen är särskilt

aktuell nu eftersom nuvarande sektionschef pensioneras i början av 2023 och kommer att arbeta 75% under 2022.

Bristerna i det veterinära lagstiftningsområdet (inklusive tillämpningen av EU:s kontrollförfordning) som utpekats i den senaste rapporten från landskapsrevisionen har utretts vidare av Åbo Akademi 2020. Det saknas fortfarande direktiv hur detta ska hanteras, men vidare utredning har initierats under 2021.

För arbetet viktig information finns ofta helt eller delvis endast på finska, beroende på arbetsområde.

Det uppstår ibland en jävsproblematik för veterinärer som bedriver behandlande vård på jouten eller vid inhopp på fält då dessa sedan utför sina vardagliga arbetsuppgifter (tillsyn, exempelvis djurskydd). Samma problem gäller även veterinären som jobbar med tillsyn och provtagning på fiskodlingar och som i praktiken även ger råd och vård i samband med hälsoproblem i fiskbesättningar.

ÅMHHM:s styrelse har under 2021 initierat ett arbete med att utreda den kliniska smådjursjukvården och dess jourverksamhet med målsättningen att ha ett formaliserat samarbete med de privata aktörerna. Detta har visat sig vara komplicerat och det finns ännu ingen lösning.

Landskapsveterinärtjänsten är sedan några månader vakant, vilket har försvårat arbetet på flera områden. Till exempel har ÅMHHM:s veterinärer behövt åta sig landskapsveterinäransvaret för att få det nya systemet Traces NT att fungera i praktiken. Landskapsveterinären har också en nyckelroll inom bekämpning av smittsamma djursjukdomar.

Målsättningar veterinär verksamhet

Övergripande

- Skapa individuella vidareutbildningsplaner i början av året.
- Genomföra planerade utbildningstillfällen.
- Tydliggöra vad backup-personen ska göra när ordinarie är borta.

Klinisk veterinärverksamhet

- Upprätthålla och vidareutveckla arbetet med den förebyggande djurhälsovården.
- Uppdatera rutiner och hygienplan för smådjurskliniken Zoodiakens lokaler.

Djurskydd

- Riskbedöma anmälningspliktiga och fastslå inspektionsintervall.

Livsmedel

- Utarbeta lokala tolkningsanvisningar att använda vid sidan av Finska Livsmedelsverkets.

Nationella hälsokontrollprogram

- Genomföra den intensifierade övervakningen (inspektioner och provtagningar) på Ålands fiskodlingar enligt bekämpningsprogrammet för IHN.

ÅMHHM Laboratoriet

ÅMHHM Laboratoriet är en viktig del av den åländska förebyggande hälso- och miljövården samt krisberedskapen för livsmedels- och vattenburen smitta och radioaktivt nedfall.

ÅMHHM Laboratoriet sköter på uppdrag av Ålands landskapsregerings miljöbyrå provtagning och analys enligt det vattenövervakningsprogram som krävs enligt EU:s vattendirektiv. Laboratoriet utför därutöver fysikalisk-kemiska, biologiska och mikrobiologiska analyser av livsmedel, vatten, miljö, jord samt djursjukdomar åt myndigheter, företag och privatpersoner. Företagens prover består till största delen av lagstadgade egenkontrollprov. Laboratoriet utför årligen över 30 000 analyser.

Ålands landskapsregering står för ca 60 % av ÅMHHM Laboratoriets uppdrag i form av fältprovtagning och analysering. Cirka en tredjedel av laboratoriets verksamhet består av undersökning av prov från åländska livsmedelsproducerande företag, ca 50 % av antalet analyser, vilket gör laboratoriet till en viktig del av förutsättningarna för företag att kunna verka smidigt på Åland. Några procent av uppdragen utförs för kommuner och privatpersoner. ÅMHHM:s myndighetsprover utgör ca en procent av alla analyser.

Laboratoriets dagliga verksamhet har fortgått i stort sett som vanligt under coronapandemin. Miljöbyråns vattenövervakningsprogram har fullföljts enligt plan och vattenverken och de livsmedelsproducerande företagen har fortsättningsvis haft ett stort behov av att kontrollera sina produkters hygieniska kvalitet, även om en viss minskning ses jämfört med rekordåren 2018 och 2019. Inkomsterna för 2021 ser ut att komma att ligga på ungefär samma nivåer som 2020 och åren före 2018.

Samhällsvinster som genereras med ÅMHM Laboratoriets undersökningar

Laboratoriets undersökningar bidrar förebyggande till att skydda människors och djurs hälsa, skydda miljön och bidrar till en god lönsamhet hos livsmedelsproducerande företag. Genom regelbundna undersökningar kontrollerar vattenverken och livsmedelsföretagen att deras produkter är säkra att konsumera och förebygger därmed sjukdomsutbrott. Att släppa ut vatten eller livsmedel av dålig kvalitet på marknaden riskerar människors hälsa, ger produktionsbortfall och förstör varumärket för tillverkaren och Åland som turistdestination vilket skulle ha stora ekonomiska följder.

Krisberedskapen för matförgiftningar, vattenburna sjukdomsutbrott, strålningsolyckor och salmonella-utbrott hos djur bidrar till att hålla nere de samhälleliga konsekvenserna och kostnaderna vid sådana utbrott.

Laboratoriet bidrar med fältprovtagning och de till provtagningen kopplade miljöanalyserna, till ett säkert bedömningsunderlag för de forskare som arbetar med vattenstatusen i den åländska vattenmiljön. Ett friskt hav är en förutsättning för ålänningarnas trivsel och vår turistnäring.

Utmaningar

De föreliggande besparingskraven innebär en mycket stor utmaning för laboratoriet eftersom personalstyrkan redan är så slimmad som är möjligt för att vi ska kunna utföra våra uppdrag och vi ser en stegrande allmän prisökning. En åldrande maskinpark innebär i denna kontext ytterligare en utmaning.

De nya förtullningsreglerna förorsakar både ett stort merarbete och direkta merkostnader för laboratoriet då vi årligen tar emot ett stort antal försändelser. Landskapsregeringens finansavdelning har överlåtit laboratoriets förtullningar på laboratoriet trots att man för övrigt sköter de flesta verksamhetens förtullningar centralt. Vi har konstaterat att laboratoriets förtullningar totalt tar ca en arbetsdag i anspråk varje månad utspjutt på dagliga insatser. Det innebär att laboratoriets tid för analyser därmed har minskats med ca 2,5 veckor per år.

Vi har ännu ingen helhetsbild av förtullningskostnaderna över ett helt år men hittills förefaller de orsaka en helt ny kostnad om ca 2500 euro per år. Denna kostnad läggs alltså för laboratoriets del till ovanpå de redan kända besparingskraven. Vi skulle givetvis uppskatta en kompensation för de merkostnader vi har i tid och pengar för förtullningarna.

Laboratoriets nya datasystem tas i bruk den 1.1 2022. Det kommer på grund av laboratoriets stora bredd sannolikt att krävas en hel del intrimningsarbete under det första året.

Nya strängare krav på laboratorierna gällande validering av olika typer av livsmedel för de mikrobiologiska metoderna och krav på regelbundna omverifieringar av de kemiska metoderna ökar arbetsmängden.

Målsättningar laboratoriet

Gemensamma mål

- Bibehålla och utveckla den goda analyskvaliteten, ackrediteringen och servicen till det åländska samhället och företagen trots de besparingar som krävs, utan att personalen överbelastas
- 90 % av resultaten i de internationella provningsjämförelserna ska även fortsättningsvis ligga inom 2-percentilen
- Övergång till digitala inskolningsplaner, på sikt med kopplingar till essentiella dokument
- Effektiviseringar utgående från tekniska möjligheter i det nya laboratoriedatasystemet LabVantage Express

Mikrobiologiska enheten

- Utvärderingar görs avseende möjligheten att inkludera eller övergå till nya snabbmetoder för vissa bakterieundersökningar

Kemiska enheten

- Omvalideringar av ca fem kemiska metoder görs under året
- Skapa en Excelbaserad lösning för en smidigare överföring av laboratoriets jordundersökningsresultat till det nationella odlingsplaneringsprogrammet Wisu